

<Article>

La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?

Francesc Imbernon Muñoz

Data de presentació: 15/12/2008

Data d'acceptació: 15/01/2009

Data de publicació: 29/05/2009

//Resum

A l'educació, s'introdueixen uns processos d'investigació que duen a una diferent forma de veure-la. Aquesta pluralitat també genera disputes, visions diferents, corrents, tendències i fins a conflictes. En el camp del professorat existeix una distinció entre la investigació sobre el professorat i una investigació centrada en el professorat. Els dos tipus d'investigació (sobre i amb) han aportat diferents acostaments a l'àmbit educatiu que han suposat un coneixement més profund de l'acció del professorat. En aquesta pluralitat d'enfocaments teòrics i d'aproximacions metodològiques al cas del professorat, l'article agrupa en sis grans categories, cinc d'elles tenen com a centre, predominantment, la investigació sobre el professorat i una amb el professorat.

//Mots clau

Recerca, professorat, recerca sobre el professorat, recerca amb el professorat

1. Introducció

L'educació, com qualsevol pràctica social, disposa d'una pluralitat ontològica i metodològica i s'introdueix en uns processos d'investigació que condueixen a una manera diferent de veure l'educació i que contribueixen i busquen diversos aspectes molt variats com ara l'acumulació, la predicció, la descripció, l'explicació, la comprensió, la interpretació, l'emancipació, la deconstrucció, l'organització i la progressiva creació i reordenació del seu camp de coneixement. La diversitat investigadora que ens mostra avui dia l'educació indica, no únicament normalitat en un terreny social i complex com és l'educatiu, sinó una riquesa de processos, i no un estancament ni una paralització.

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

En els darrers cinquanta anys, el qüestionament científic de la «ciència única», l'aparició d'enfocaments alternatius, els canvis originats en el darrer segle en antropologia, filosofia, psicologia, sociologia i en alguns moviments (per exemple, el feminisme, el postmodernisme, etc.), amb conseqüències en els nous enfocaments de les ciències socials, han repercutit en aquesta pluralitat o multiparadigmatisme de processos d'investigació en l'educació que donen lloc a formats diversos, una característica habitual que comparteixen les disciplines socials en l'actualitat. La influència en l'educació de certs camps de la sociologia, de la reestructuració, de la teoria crítica social... ha originat enfocaments crítics, que també es desenvolupen i augmenten en l'educació, sobretot mitjançant els processos deliberatius, de deconstrucció i d'investigació amb el professorat.

Però és lògic i evident que aquesta pluralitat també genera disputes, visions diferents, corrents, tendències i, fins i tot, conflictes. Es tracta, bàsicament, d'un conflicte ontològic i epistemològic imbuït d'ideologia i plantejat sobre el sentit i el valor (utilitat) de la investigació educativa i com aquesta millora el procés d'ensenyament-aprenentatge, la tasca del professorat o la seva formació.

Escollir, decantar-se, prendre una opció investigadora sempre és una tria ideològica i, per tant, suposa moure's en un terreny pantanós i rrelliscós. No obstant això, és necessari fer-ho, ja que no existeix l'eclecticisme en el camp educatiu, encara que alguns ho pretenen inventant-se zones d'ombres, parlant de nous paradigmes, de visions integrals o d'altres especulacions quan, moltes vegades, no són més que aspectes nous que ens aporta el context social i que repercuteixen en la manera de pensar, d'actuar i, per tant, d'investigar.

Des del meu punt de vista, una de les tasques de qualsevol investigador (i educador) és escollir el camí que pensa que el durà al terreny de les noves idees, dels nous processos, d'una mica més allà dels quals es mou sota els seus peus. La diferència entre una opció o una altra es caracteritza per la manera de concebre la realitat social i educativa, la validesa del coneixement, el concepte de progrés, el que es pretén amb la investigació i el paper dels subjectes que hi intervenen.

2. La investigació « sobre » i « amb » el professorat i la seva repercussió en la formació.

En el camp del professorat, podem distingir entre la investigació sobre el professorat i la investigació centrada en el professorat. En la base d'aquests plantejaments, hi ha la vella polèmica epistemològica entre teoria i pràctica, entre investigació i realitat, entre pensament i acció, entre qualitatiu i quantitatiu, entre relativisme i objectivisme, entre realisme i idealisme.

Aquesta distinció ha originat que, en els últims anys, la investigació sobre l'educació hagi anat derivant cap a investigacions més qualitatives (aplicat aquí en sentit genèric i respecte a la metodologia d'obtenció de dades), però mantenint també investigacions mediacionals (l'alumnat o el professorat com a variable medidora), ja que utilitzen les dues metodologies i rebutgen les

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

d'estil més quantitatiu, investigacions procés-producte i descriptivocorrelacionals, que van estar tan en voga en els anys setanta i que han perdurat fins als nostres dies. Però en les investigacions que s'estan desenvolupant en els últims anys en el camp de la formació del professorat predominen les que podem anomenar qualitatives, però que al llarg del seu procés utilitzen metodologies etnogràfiques, reflexives, naturalistes, l'anàlisi interactiva, la crítica política... amb influències de diverses disciplines com ara l'antropologia cultural, la psicologia ecològica, la sociologia del coneixement, la crítica artística i la psicologia cognitiva. Això fa patent que, en la investigació sobre el professorat i la seva formació, s'ha produït una major adscripció a l'enfocament interpretatiu i una crítica estesa al positivisme o pospositivisme (en les seves diverses denominacions: empíricoanalític, racionalista, estructural-funcional...) segurament per la seva poca aportació a la innovació en el camp de la docència.

Els dos tipus d'investigació (sobre i amb) han aportat diversos acostaments a l'àmbit educatiu que han suposat un coneixement més profund de l'acció del professorat. La investigació «sobre» ens ha proporcionat aspectes tan importants en la formació com poden ser els estudis sobre models de formació, sobre fracàs escolar, sobre principis educatius, sobre aspectes de desprofessionalització, sobre professorat novell, sobre aplicació del coneixement didàctic del contingut, del coneixement expert, etc. La investigació «amb», ha desenvolupat nous processos de pràctiques educatives, formatives, comunicatives, d'elaboració de projectes, de materials, la reflexió sobre la pràctica innovadora, el desenvolupament del professor com a investigador (per exemple per modificar, regular i adequar el currículum i el seu perfeccionament com a professional) i els processos de formació en les institucions educatives, analitzant i reflexionant sobre la pràctica docent (individual i col·lectiva) a l'aula.

Tot això ens porta a diverses maneres d'investigar sobre i amb el professorat.

3. Com s'investiga tenint com a centre el professorat?

Com dèiem abans, trobem una pluralitat d'enfocaments teòrics i d'aproximacions metodològiques que, en el cas del professorat, es poden agrupar en sis grans categories, cinc d'aquestes tenen com a centre, predominantment, la investigació sobre el professorat i l'altra, amb el professorat.

3.1. Estudis sobre processos formatius

En els darrers temps s'han fet molts estudis sobre els diversos processos formatius que pretenen analitzar de manera predominantment qualitativa aspectes concrets del procés per indicar propostes de millora. La majoria d'estudis ho fan mitjançant la metodologia d'estudi de casos, la investigació avaluativa i l'etnografia. Els tòpics més importants són:

- L'anàlisi de les necessitats de formació del professorat, ja sigui en la formació inicial (formadors) com en la formació permanent (professorat).

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

- L'anàlisi dels plans de formació en un territori ampli o en una zona específica.
- Les històries de vida del professorat mitjançant estudis biogràfics narratius.
- L'anàlisi o avaluació de modalitats, ja siguin cursos o processos d'assessorament.
- Els instruments o processos de desenvolupament professional com ara portafolis, diaris, etc.
- L'avaluació de processos formatius en tota la gran varietat de processos d'avaluació.

3.2. Estudis sobre el processament de la informació

Encara que molts dels estudis de l'apartat 3.1 es podrien situar aquí, donem especificitat a estudis en què el processament d'informació considera que poques operacions simbòliques, relativament bàsiques, com codificar, comparar, localitzar, emmagatzemar, poden, si no hi ha altre remei, fer veure que la intel·ligència humana i la capacitat per crear coneixement, innovacions i, tal vegada, expectatives respecte al futur. La concepció de l'ésser humà com un processador d'informació es basa en l'analogia entre la ment humana i el funcionament d'un ordinador. En altres paraules, s'adopten els programes informàtics com a metàfora del funcionament cognitiu humà. El processament d'informació defensarà la interacció de les variables del subjecte i les variables de la tasca o situació ambiental a la qual s'ha enfrontat el subjecte.

Aquí se situen els models cognitius de processament de la informació centrats en els processos mentals de planificació i presa de decisions del docent.

3.3. Estudis sobre el coneixement pràctic

Pretenen comprendre el que els docents coneixen com a resultat de la seva experiència com a tal. S'inclouen anàlisis sobre el coneixement personal, estudis ecològics sobre teories implícites i sobre coneixement de l'aula.

L'eix de la investigació gira a l'entorn de comprendre els problemes pràctics que els docents identifiquen en l'ensenyament i l'estil de reflexió que generen. En particular, s'analitzen les relacions entre la detecció i definició de problemes pràctics i el desenvolupament de processos metacognitius que permetin tenir contacte, d'una banda, amb el propi coneixement en construcció i, d'una altra, que possibilitin l'obertura cap a processos de canvi i desenvolupament del mateix. D'aquesta manera, s'atén al desenvolupament del coneixement pràctic en el docent, la seva especificitat, les fonts de formació professional i, especialment, l'empremta de la formació acadèmica en aquest desenvolupament des de la perspectiva dels mateixos actors.

3.4. Estudis sobre el coneixement didàctic del contingut

Intenten conèixer com el professor representa la seva matèria i la transforma en estructures didàcticament rellevants. El coneixement didàctic del contingut descriu la capacitat d'un professor per transformar pedagògicament el coneixement del contingut disciplinari que posseeix en formes i estructures comprensibles per als estudiants. Inclou el que els professors saben sobre la matèria que ensenyen i el fet de saber com aquest coneixement es transmet als alumnes en les situacions concretes de classe. Aquest coneixement és específic del domini, de la matèria que s'ensenya, i inclou el coneixement dels professors sobre els interessos dels estudiants, les seves motivacions per aprendre tòpics determinats dins la disciplina i els preconceptes dels estudiants que poden interrompre o frenar el seu aprenentatge. El coneixement didàctic del contingut en la intersecció entre el coneixement disciplinari i el coneixement pedagògic, tots dos conformadors del coneixement necessari per a l'ensenyament.

La distinció entre el coneixement pràctic i el coneixement didàctic del contingut és que el pràctic és més proper al personal i situacional, mentre que el didàctic és més formal i està construït sobre els desitjos i les demandes col·lectives de la professió.

El coneixement didàctic del contingut és estructuralment un coneixement pràctic en què el marc disciplinari sota el qual actuen els professors i el nivell de comprensió que posseeixen d'aquest afecta la qualitat de la transformació pedagògica del contingut. S'adquireix i es perfecciona amb l'experiència i requereix la confrontació experiencial i reflexionada entre les estructures disciplinàries i el coneixement de les situacions d'ensenyament i de les característiques que adopta l'aprenentatge de l'alumnat.

3.5. Estudis sobre el coneixement expert

Busquen conèixer l'estructura del coneixement del professor expert, la seva naturalesa i els elements que permeten definir la gran variabilitat que hi ha en l'ensenyament expert. Parteixen de la idea que la pràctica dels experts i la seva manera de construir un coneixement per a l'ensenyament podria ser un referent ineludible per a la formació del professorat –darrerament s'ha estès l'obra de Bain (2006), que podem considerar dins d'aquests estudis.

En els estudis sobre el coneixement expert, l'atenció dels investigadors s'ha concentrat en dos aspectes: el procés d'adquisició i els trets fonamentals d'aquest coneixement. Les primeres investigacions sobre el coneixement expert és remunten als anys setanta del segle passat. Des de ben aviat, es va establir una relació molt estreta entre el coneixement expert i la capacitat de resoldre problemes. L'objectiu de la recerca era identificar els trets que fan que els processos de resolució de problemes siguin més efectius gràcies a una pràctica continuada. Per això els estudis consisteixen a observar l'actuació d'experts quan s'enfronten a problemes i compararlos. El model de coneixement expert que és desprèn d'aquests estudis és caracteritzat pels trets següents (Anderson, 1996):

«El coneixement expert és abstracte»: en contraposició als novells, els experts posseeixen la capacitat de relacionar els trets superficials d'un problema amb els principis subjacents; això vol

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

dir que l'expert posseeix categories jerarquitzades i relacionades entre dobles eles, que li permeten representar els aspectes més rellevants del problema, i que constitueixen el punt de partida de l'aplicació dels procediments adequats.

«El coneixement expert és fonamentalment operatiu»: en contraposició als novells, els experts confien més en els seus coneixements operatius i els apliquen de manera automàtica, és a dir, sense recórrer explícitament als seus coneixements declaratius; d'altra banda, els experts constitueixen unitats amb seqüències de procediments que es repeteixen a la pràctica i, per això, es resolen els problemes amb més rapidesa.

«El coneixement expert és estratègic»: en contraposició als novells, els experts apliquen els procediments prospectivament, és a dir, en relació amb un pla global de solució de tot el problema, però també avaluen els resultats en relació amb l'objectiu global.

A tall de conclusió general, dels estudis és desprèn, doncs, que els experts no només saben «més» que els novells, sinó que saben «d'una altra manera», i que per això els seus processos de resolució de problemes són més ràpids, més econòmics i més eficaços.

3.6. Estudis amb el professorat

La investigació amb el professorat s'albira avui dia com un dels processos importants en la formació del professorat. Des del camp de la formació del professorat, l'interès pels processos d'investigació i innovació es pot remarcar per diverses motivacions: la possibilitat de reflexionar sobre el que es fa, unir formació a un projecte d'innovació, dur a terme una formació des de dins (la institució escolar), un procés orientat a les decisions col·laboratives la necessitat d'establir ponts comunicatius entre els col·legues, l'interès pel desenvolupament democràtic del currículum i l'aproximació entre teoria i pràctica, entre d'altres. És important destacar que, en la investigació amb el professorat, es pretén que aquest passi de coneixedor i dotat de raó instrumental, la qual cosa li permet ser transformador d'objectes, a ser capaç de llenguatge i acció.

La investigació amb el professorat és un potent procediment per a la formació del professorat gràcies a l'acció cooperativa que implica i al treball en equip, mitjançant el qual el professorat orienta, corregeix i avalua els seus problemes i la seva presa decisions per millorar, analitzar o qüestionar la pràctica social i educativa. El professorat es forma i es desenvolupa quan adquireix un major coneixement de la situació complexa en què el seu ensenyament es desenvolupa. Per això, ha d'unir en una amalgama teoria i pràctica, experiència i reflexió, acció i pensament, tant per al seu desenvolupament personal com professional. Tot això implica que aquesta recerca en la formació del professorat s'assumeixi com un compromís polític i no tècnic o únicament de millora professional. La investigació amb el professorat posseeix la possibilitat de comprometre i transformar el coneixement que els professors-investigadors tenen d'ells mateixos, instant-los directament a reconstruir i transformar la seva pràctica quotidiana i, a més, a teoritzar i revisar contínuament els seus processos educatius. Possibilita, dins d'un marc de política de col·laboració, el desenvolupament professional del professorat, que es formin en noves

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

habilitats, mètodes i potencialitats analítiques i que es motivin i aprofundeixin en la seva consciència professional assumint alternatives addicionals d'innovació i comunicació.

Apareix el concepte que la pràctica es modifica canviant els contextos i la manera de comprendre-la. La investigació no dirigeix l'acció mitjançant prescripcions provinents de la teoria, sinó que pretén clarificar-la perquè siguin els actors de la pràctica els que autoregulin les seves experiències educatives.

4. Conclusions

Encara que la majoria de referències siguin estudis anglosaxons, ja que van ser els primers i són dels investigadors més destacats, en els darrers anys s'han fet moltes recerques en el nostre context i totes, des d'una tendència o l'altra, estan centrades en la figura del docent i la millora de la formació docent.

Les investigacions d'aspecte qualitatiu, que tenen com a centre el professorat i els seus processos formatius (d'aspecte qualitatiu), han permès avançar en un canvi real de la teoria pràctica formativa. Encara que l'ecologia de l'ensenyament, l'ecologia dels processos educatius requereix un èmfasi predominant en les metodologies qualitatives, en la investigació, l'elecció de la metodologia ha de provenir de l'encreuament de dos esdeveniments. D'una banda, a partir de consideracions teòriques pertinents dels atributs paradigmàtics i, d'una altra, de les característiques de la realitat específica en què es produeix l'acció investigadora que, fins i tot, es poden considerar raonablement, si fos necessari, l'acció conjunta de les dues metodologies.

Respecte a la relació investigació-formació del professorat podem dir que des de l'inici de les recerques sobre el professorat (recordem els estudis sobre el pensament del professor) la formació d'aquest ha avançat notablement, ja sigui mitjançant les recerques sobre processos formatius i, sobretot, des de la recerca amb el professorat mitjançant processos de recerca-acció o participació activa en projectes d'innovació, estudis de casos, etnografies i investigacions biograficonarratives. La investigació ha donat pistes per a una millor planificació de la formació, per analitzar la incidència dels diversos models i modalitats de formació, per establir quines modalitats són les que provoquen innovació, què significa recollir necessitats sentides i un llarg etcètera que albira un futur en què la investigació sobre el camp del professorat (sobre i amb) i de la formació docent assumeixi la seva importància pel canvi de l'educació.

<Referències bibliogràfiques i per ampliar>

- Anderson, J.R. (1996). A simple theory of complex cognition. *American Psychologist*, 51, 355-365.
- Angulo Rasco, F. (1990). Una propuesta de clasificación de las técnicas de recogida de información, con especial referencia a las técnicas de investigación interpretativa. A: A. Pérez; J. Barquin; J. F. Angulo. *Desarrollo profesional del docente. Política, investigación y práctica*. Madrid: Akal.
- Atkinson, T.; Claxton, G. (eds.) (2002). *El profesor intuitivo*. Barcelona: Octaedro.
- Bain, K. (2006). *El que fan els millors professors universitaris*. València: Universitat de València.
- Bolivar, A.; Domingo, J.; Fernández, M. (1998). *La investigación biográfico-narrativa*. Granada: Grupo Editorial Universitario.
- Cochran-Smith, M.; Lytle, S. (2002). *Dentro/ fuera. Enseñantes que investigan*. Madrid: Akal.
- Elbaz, F. (1983). *Teacher Thinking. A study of Practical Knowledge*. Londres: Cromm Helm.
- Fullan, M. (2002). *Las fuerzas del cambio. Explorando las profundidades de la reforma educativa*. Madrid: Akal.
- Goodson, I. F. (ed.) (2004). *Historias de vida del profesorado*. Barcelona: Octaedro.
- Imbernon, F (2005). *Vivències de mestres. Compatir des de la pràctica educativa*. Barcelona: Graó.
- LaTorre, A. (2005). *La investigación-acción. Conocer y cambiar la práctica educativa*. Barcelona: Graó.
- Martínez, J. B. (1990). *Hacia un enfoque interpretativo de la enseñanza. Etnografía y currículum*. Granada: Universidad de Granada.
- Shavelson, R. J.; Stern, P. (1983). Investigación sobre el pensamiento pedagógico del profesor, sus juicios, decisiones y conductas. A: J. Gimeno; A. Pérez (Dir.) *La enseñanza: su teoría y su práctica*. Madrid: Akal.
- Schön, D. A. (1992). *La formación de profesionales reflexivos*. Madrid: Paidós.
- Schulman (1989). Paradigmas y programas de investigación en el estudio de la enseñanza: una perspectiva contemporánea. A: M.C. Wittrock (1989). *La investigación de la enseñanza, I. Enfoques, teorías y métodos*. Madrid: Paidós/MEC.
- Young, T. (1990). *A Critical Theory of Education. Habermas and Our Children's Future*. Nova York: Teachers College Press.

Imbernon M., F. *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió en la formació del professorat. Com s'investiga?*

//Referència recomanada

Imbernon Muñoz, F. (2009) *La investigació sobre i amb el professorat. La repercussió sobre la formació. Com s'investiga?* [En línia] *REIRE: Revista d'Innovació i Recerca en Educació*, 2, 01-09. Accessible a: <<http://www.raco.cat/index.php/REIRE>>

<Article>

```
_dades.autor;  
  nom= Francesc Imbernon Muñoz;  
  càrrec= Departament de Didàctica i  
  Organització Educativa, Fac.Pedagogía,UB;  
  email= fimbernon@ub.edu
```

